

**POLSKA I UKRAINA:
PROBLEMY I PERSPEKTYWY**

**ПОЛЬЩА І УКРАЇНА:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

**POLAND AND UKRAINE:
PROBLEMS AND PROSPECTS**

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIWERSYTETU PEDAGOGICZNEGO W KRAKOWIE

**Edited by
Michał Apollo and Magdalena Krupska-Klimczak**

Redakcja / Редакція / Edited by
Michał Apollo, Magdalena Krupska-Klimczak

Polska i Ukraina: Problemy i perspektywy
Польща і Україна: Проблеми та перспективи
Poland and Ukraine: Problems and prospects

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIWERSYTETU PEDAGOGICZNEGO ■ KRAKÓW

Kraków 2019

Publikacja sfinansowana ze środków
Uniwersytetu Pedagogicznego im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Публікація фінансована з засобів
Педагогічного Університету ім. Комісії Народної Освіти у Кракові

This publication was financially supported by the Pedagogical University of Cracow

Redakcja / Редакція / Edited by: Michał Apollo, Magdalena Krupska-Klimczak

Projekt okładki / Проект окладки / Cover Design: Marzena Kolarz

Skład i łamanie / Проект окладки / Typesetting: Michał Apollo, Magdalena Krupska-Klimczak

Redakcja językowa / Редактори мови / Language Editor:

Język polski / Польська мова / Polish language: Agnieszka Marszowska

Język ukraiński / Українська мова / Ukrainian language: Dmytro Nosov

Język angielski / Англійська мова / English language: Agnieszka Legut, Małgorzata Sotek

Recenzja naukowa / Рецензія наукова / Scientific review

prof. dr hab. Viacheslav Andreychouk

dr Krzysztof Duda

© Copyright by autorzy i redaktorzy

© Авторське право авторів і редакторів

© Copyright by Authors and Editors

ISBN: 978-83-8084-247-2

e-ISBN: 978-83-8084-248-9

Kraków 2019

Druk i oprawa / Друк і оправа / Printing and binding
Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego

im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków

Spis treści / Зміст / Table of contains

Przedmowa	7
Передмова	9
Foreword	11
Rozdział / Розділ / Chapter I.....	13
Główne etapy diagnostyki wpływów manipulacyjnych w sferze politycznej Основні етапи діагностики маніпулятивного впливу у політичній сфері The main stages of manipulative influence diagnosis in the political sphere Oleksandr Boiko	
Rozdział / Розділ / Chapter II	30
Spółczesność obywatelskie jako czynnik intensyfikujący proces integracji europejskiej i euroatlantyckiej Громадянське суспільство як чинник інтенсифікації процесу європейської та євроатлантичної інтеграції Civil society as the intensification factor of the process of European and Euro-Atlantic integration Feliks Baranovskyi	
Rozdział / Розділ / Chapter III	48
Neokolonialny dyskurs przedstawiania stosunków ukraińsko-polskich w polskich mediach internetowych w latach 2014-2016 Неоколоніальний дискурс представлення українсько-польських відносин у польському інтернет-просторі у 2014-2016 роках The neo-colonial discourse of presenting Ukrainian-Polish relations in the Polish web media in the years 2014-2016 Mateusz Kamionka	
Rozdział / Розділ / Chapter IV	67
Wizerunek narodowy, dyskurs medialny – Polska a Ukraina Національний імідж, медіа-дискурс – Польща та Україна National image, media discourse – Poland and Ukraine Katarzyna Rosół	
Rozdział / Розділ / Chapter V	81
Polityka NATO wobec Ukrainy i Rosji po aneksji Krymu Політика НАТО щодо України та Росії після анексії Криму NATO's policy towards Ukraine and Russia after the annexation of the Crimea Szymon Malik	
Rozdział / Розділ / Chapter VI.....	97
Waloryzacja i ocena potencjału turystyczno-kulturowego Lwowskiej Drogi św. Jakuba Via Regia (odcinek Lwów-Szeginie) Валоризація та оцінка туристичного та культурного потенціалу Львівського Шляху Св. Якова Via Regia (частина Львів-Шелдон) The valorisation and evaluation of the tourism and cultural potential of the Lviv Way of St. James Via Regia (Lviv-Shehyni section) Franciszek Mróz	

Rozdział / Розділ / Chapter VII	153
Wybrane aspekty relacji polsko-ukraińskich Вибрані аспекти польсько-українських відносин Selected aspects of Polish-Ukrainian relations Sylvia Sławińska	
Rozdział / Розділ / Chapter VIII	174
Rola propagandy w państwach o reżimach antydemokratycznych. Na przykładzie krajów obozu socjalistycznego w warunkach drugiej fali „zimnej wojny” Роль пропаганди у державах з антидемократичними режими. На прикладі країн соціалістичного табору в умовах другої хвилі «холодної війни» The role of propaganda in countries with antidemocratic regimes. Based on socialist countries in terms of the second wave of the 'Cold War' Volodymyr Martynenko	
Rozdział / Розділ / Chapter IX	186
Geneza demokratycznych przemian Ukrainy Витоки демократичного транзиту України The origins of democratic transition of Ukraine Yulia Kuzmenko	
Rozdział / Розділ / Chapter X	210
W kierunku Zachodu, Wschodu czy niestabilności? Polska i Ukraina: 1991-2016 W kierunku Zachodu, Wschodu czy niestabilności? Polska i Ukraina: 1991-2016 Towards West, East or (in)stability? Poland and Ukraine: 1991-2016 Łukasz Stach	
Rozdział / Розділ / Chapter XI	227
Ustny i wizualny obraz wroga w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVI-XVII wieku (na przykładzie Turków i Tatarów) Словесний та візуальний образ ворога у Речі Посполитій 16-17 ст. (на прикладі турків і татар) The oral and visual image of enemy in Polish-Lithuanian Commonwealth in the 16th-17th centuries (the example of Turks and Tatars) Volodymyr Pylypenko	
Rozdział / Розділ / Chapter XII	244
Ukraina między Rosją a Europą: pamięć o wojnie Україна між Росією і Європою: війни пам'яті Ukraine between Russia and Europe: the memory of war Mykola Doroshko	
Rozdział / Розділ / Chapter XIII	259
Leopold Wojewodski: doświadczenie biografii naukowej Леопольд Воеводський: опыт научной биографистики Leopold Voevodsky: experience of academic biography Sergei Berezin	

Rozdział / Розділ / Chapter XIV	286
Pochodzenie klanu Dniepropietrowskiego (1930-1950)	
Зародження Дніпропетровського клану (1930-1950)	
Origins of Dnipropetrovsk clan (1930-1950)	
Victor Burenkov	
Rozdział / Розділ / Chapter XV	313
Rola i znaczenie kościoła jako instytucji społeczeństwa obywatelskiego w Ukrainie	
Роль та значення церкви як інституту громадянського суспільства в Україні	
The role and importance of the church as an institution of civil society in Ukraine	
Larisa Dudka	
Rozdział / Розділ / Chapter XVI	334
Powstanie i funkcjonowanie Szkoły Podoficerskiej UPA im. plk. „Konyka”	
Повстання та функціонування Підстаршинської школи УПА ім. полк. «Коника»	
Formation and working of UPA (Ukrainian Insurgent Army) non-commissioned officers school named after colonel “Konyka”	
Alina Bacic-Saliszewska	
Rozdział / Розділ / Chapter XVII	351
Rola mediów w realizacji radzieckiego i nazistowskiego reżimu we Lwowie w latach 1939-1941	
Роль преси у впровадженні більшовицької та нацистської влади на території Львова у 1939-1941 рр.	
Role of the media in the implementation of the Soviet and the Nazi regime in the city of Lviv in 1939-1941	
Oksana Salata	
Rozdział / Розділ / Chapter XVIII	371
Organizacje młodzieżowe w obozach dla internowanych z Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej w Polsce	
Молодіжні організації в таборах інтернованої Армії Української Народної Республіки в Польщі	
Youth organizations in the interned camps Army of Ukrainian National Republic in Poland	
Olena Humeniuk	
Rozdział / Розділ / Chapter XIX	400
Ukraiński paszport w czasach działalności Ukraińskiej Republiki Narodowej w okresie tarnowskim (1920-1923)	
Український паспорт у Тарнівський період діяльності Української Народної Республіки (1920–1923 рр.)	
The Ukrainian passport in the times of activity of the Ukrainian National Republic in Tarnov’s period (1920-1923)	
Kateryna Petrychenko	
Rozdział / Розділ / Chapter XX	424
„Polski” rok 1917 w Ukrainie	
«Польський» 1917 рік в Україні	
1917: the “Polish” year in Ukraine	
Maksym Potapenko	
Rozdział / Розділ / Chapter XXI	442
Życie społeczne i polityczne Polaków i Ukraińców na Wołyniu w warunkach demokratycznych reform z 1917 roku	
Суспільно-політичне життя поляків і українців на Волині в умовах демократичних перетворень 1917 року	
The social and political life of the Poles and Ukrainians in Volyn under democratic process in 1917	
Andrii Ratsilevych	

Rozdział / Розділ / Chapter

XVIII

Organizacje młodzieżowe w obozach dla internowanych
z Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej w Polsce

Молодіжні організації в таборах інтернованої
Армії Української Народної Республіки в Польщі

Youth organizations in the interned camps
Army of Ukrainian National Republic in Poland

Olena Humeniuk (Олена Гуменюк)*

Borys Grinchenko Kyiv University, Ukraine

Abstrakt: W pierwszej połowie lat dwudziestych XX wieku w środowisku ukraińskiej międzywojennej studenckiej emigracji większość stanowili studenci – byli wojskowi Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej – która została internowana w Polsce. Ważną cechą ukraińskiego studenckiego ruchu na emigracji w okresie międzywojennym był dość wysoki poziom świadomości narodowej studentów przejawiający się w ich pragnieniach zaprezentowania siebie jako przedstawicieli innej nacji, z całą jej dawną historią i bogatą kulturą. Wśród głównych zadań, które stawiali przed sobą ukraińscy studenci-emigranci, było chronienie tożsamości narodowej, dbanie o odrodzenie Państwa, informowanie innych krajów o sytuacji studentów ukraińskich i sytuacji politycznej Ukrainy, jednak najważniejszym było szerzenie oświaty. We wszystkich obozach internowania Ukraińców w Polsce były założone studenckie organizacje, które oprócz działalności kulturowo-oświatowej niosły też pomoc żołnierzom pragnącym studiować na uczelniach wyższych. Ukraińskie Studenckie Zgromadzenia działały w obozach w Wadowicach, Kaliszu, Łańcucie, Aleksandrowie Kujawskim, Siedlicach i innych miastach. W ukraińskim wojsku internowanym w obozach na terenie Polski w początkowych latach dwudziestych, jak i wśród uchodźców cywilnych przebywających w paraobozowych warunkach sporo było młodzieży. Wielu młodych ludzi z powodu wojny przerwało studia, inni się do studiów dopiero sposobili. Na emigracji przyszło im kontynuować naukę w mocno niesprzyjających okolicznościach. **Słowa kluczowe:** Młodzież; Emigranci; Studenci; Obozy; Armia URL.

Анотація: На початку 1920-х років студенти складали більшість серед української міжвоєнної еміграції, колишні військові Армії Української Народної Республіки

* Corresponding author: o.gumeniuk85@gmail.com

© 2019 Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego. All rights reserved

становили їх основу. Важливою рисою українського еміграційного руху міжвоєнного періоду був високий рівень національної свідомості та бажання представити свої здобутки та саму націю з власною історією та багатою культурою. Головні завдання, що стояли перед українськими студентами-емігрантами: забезпечити захист національної ідентичності, прагнути до відродження держави, інформувати представників інших країн та націй про ситуацію в Україні та становище українських студентів, але головним залишалось – навчання. Заснування та діяльність культурно-освітніх організацій в таборах інтернування стало головним підґрунтям цих процесів. Колишні військові Армії Української народної Республіки отримали можливість закінчити середню освіту, завдяки спеціальним курсам в таборах, а після цього вступити до вищих навчальних закладів. Українські студентські організації були засновані в таких таборах: Вдовицях, Каліш, Ланцут, Александров-Куявський, Седлице тощо. Серед військових інтернованої Армії УНР в Польщі на початку 1920-х років, так само як і серед цивільних біженців, було чимало молоді. Вони змушені були перервати навчання через початок Першої світової війни чи національно-визвольні змагання. За кордоном вони продовжили здобувати освіту за менш сприятливих обставин. Проте культурно-освітня робота, що проводилась в таборах інтернування, допомогла у здобутті освіти за кордоном. **Ключові слова:** Молодь; Емігранти; Студенти; Табори інтернування; Армія УНР.

Summary: During the first half of 1920s students comprised the majority among Ukrainian interwar emigrants. They were mainly former soldiers of Ukrainian National Republic Army interned in the Polish camps. An important feature of the Ukrainian student émigré movement the interwar period was a rather high level of national students' awareness and their desire to present themselves as representatives of an independent nation with its own history and rich culture. Among the main tasks for Ukrainian students-emigrants there were the following: to protect national identification, provide for the rebirth of the state, inform other countries about the situation of Ukrainian students and the political processes in Ukraine, but the most important was to pursue their studies. Cultural and educational organizations were established in the internment camps to support the students in that. Former soldiers Army of Ukrainian National Republic got the opportunity to fulfil their secondary education, due to special courses offered in the camps, and after that entered the universities. Ukrainian students' organizations were founded in the following interned Polish camps in: Wadowice, Kalisz, Lancut, Oleksandruw-Kujawski, Sedlice etc. In the Ukrainian army interned in the Polish camps at the beginning of 1920s, as well as among civil refugees, there were many young people. They had to interrupt studying due to the First World War and national-liberation struggle. In exile, they had to continue their education in very unfavourable circumstances. But cultural and educational work at the youth organizations in the internment camps helped them considerably in continue their education abroad. **Key words:** Youth; Emigrants; Students; Interned camps; Army UNR.

Вступ та актуальність теми. Проблематика українського молодіжного руху в країнах Європи в 1920-1939 рр. постає актуальною та малодослідженою. Протягом останніх 20-ти років в полі зору українських та зарубіжних дослідників перебували саме аспекти політичної та частково військової української еміграції. Таким чином період становлення та форми діяльності молодіжних організацій розглядались найчастіше в контексті всієї української міжвоєнної еміграції. Серед них науковці приділяли найбільше уваги саме студентським організаціям, але знову ж таки пов'язуючи їх або ж із політичною складовою еміграції, або ж характеризуючи українські вищі навчальні заклади у Чехословаччині та відповідно організації, що діяли при них. Тому в даному дослідженні здійснена спроба на основі ґрунтовної методологічної бази проаналізувати етапи організаційного становлення, форми та напрями діяльності, з'ясувати характерні особливості, спільні та відмінні риси українських молодіжних організацій в польських таборах інтернування Армії Української Народної Республіки. Визначити вплив, що справили дані організації на подальший розвиток українського студентського організаційного руху зокрема (оскільки саме студенти становили наймасовішу частину всієї молоді за кордоном), так і еміграційного молодіжного загалом.

Стан розробки теми. Проблема заснування та діяльності молодіжних організацій в таборах інтернованої Армії Української Народної Республіки (УНР) в Польщі є малодослідженою на сьогодні, як у вітчизняній, так і зарубіжній історіографії. Про молодь в таборах інтернування завжди йшлося в контексті дослідження військової еміграції та її культурно-освітньої діяльності. Зокрема, про культурно-освітню діяльність яка стала одним із чинників не тільки підвищення

освітнього рівня військових Армії УНР, інтернованих в польських таборах, але і важливим фактором появи студентських, пластових та інших організацій в таборах наголошують українські та польські дослідники І. Срібняк, З. Карпус, А. Колянчук, З. Кисіль, К. Шашкевич, О. Гуменюк та інші¹⁻⁸. Також про інтернованих військових Армії УНР як одне із джерел студентської еміграції зазначає О. Дуднік^{9 10}. Окремі аспекти культурно-освітньої діяльності української еміграції, і зокрема, молоді у міжвоєнній Польщі піднімав у своїх працях А. Портнов^{11 12}.

Джерела та матеріали. Щодо джерельної бази, то головним чином документи Центрального державного архіву вищих органів влади

¹ І. Срібняк, *Українці на чужині. Полонені та інтерновані вояки-українці в країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1919–1924 рр.)*, К., 2000, с. 324.

² Z. Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy w Polsce w latach 1918–1924*, Toruń, 1997, s. 209.

³ Z. Karpus, *Pobyt żołnierzy Ukraińskiej Republiki Ludowej w obozach internowania w Polsce w latach 1920–1924*. [W:] Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność” 1996, Toruń, s. 455–464.

⁴ З. Кисіль, *Українське воєнно-історичне товариство (1920 – 1939)*. *Український історичний журнал* 2001, №2, с. 100–110.

⁵ А. Колянчук, *Українські генерали в Польщі. Емігранти політичні в latach 1920–1939*, Przemyśl, 2009, 283 s.

⁶ А. Колянчук, *Воїни Армії Української Республіки в Польщі (1920–1924)*, „Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa” 1997, Toruń, s. 273–307.

⁷ К. Пасзкевич, *Школярство і освіта військ Української Республіки в Польщі (1920–1924)*. „Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa” 1997, Toruń, s. 329–334.

⁸ О. Гуменюк, *Культурно-освітня діяльність в оboзах інтернованих в Польщі в контексті української студентської еміграції*, „Historia i Polityka” 2014, № 11, Toruń, s. 117–124.

⁹ О. Дуднік, *Студентство як основна складова української політичної еміграції у 20-ті рр. ХХ ст.* „Наук. записки. Вінницького держ. пед. університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія” 2002, вип. 4, Вінниця, с. 103–106.

¹⁰ О. Дуднік, *Український студентський рух у міжвоєнній Польщі та за її межами в контексті польсько-українських взаємовідносин*, „Nad Wisłą a Dnieprem. Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość” 2002, Toruń-Kijów, № 1, с. 206–218.

¹¹ А. Портнов, *Культурне життя української еміграції в міжвоєнній Польщі (1921–1939) в освітленні польської історіографії*. „Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України” 2004, Дніпропетровськ, с. 114–119.

¹² А. Портнов, *Наука у вигнанні. Науково-освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919–1939)*, Харків 2008, с. 256.

України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву зарубіжної україніки та Центральный військовий архів у Польщі (Centralny Archiwum Wojskowe) містять інформацію про основні етапи, організаційне оформлення та діяльність молодіжних організацій в таборах інтернування Армії УНР в Польщі. Крім того, варто наголосити, що таборова преса виступає також важливим джерелом при дослідженні українських молодіжних організацій в Польщі в першій половині 1920-х років.

Методологія дослідження. В даній статті представлена спроба на основі широкої джерельної бази та попередніх напрацювань проаналізувати роль та місце молодіжних організацій (насамперед студентських) в таборах інтернування Армії УНР в Польщі та з'ясувати їх вплив на культурно-освітні процеси для міжвоєнної української еміграції в Європі. Мова йде про студентські громади, пластові товариства, організації освітнього та культурного характеру, членами яких були в переважній більшості молоді люди. На прикладі культурно-освітньої діяльності розглядається значення молодіжних організацій в таборах для підвищенні освітнього рівня інтернованих, їх бойового та патріотичного духу, а також надання всебічної матеріальної, правової та, навіть, моральної допомоги всім бажаючим полишити табори та перейти до цивільного життя. Поставлені завдання вдалося реалізувати за рахунок використання загально історичних методів наукового дослідження, а саме: історико-порівняльного, типологізації та системного аналізу. Використання вказаних методів дозволило з'ясувати причини та передумови появи молодіжних організацій, визначити рівень залученості молоді до культурного та освітнього процесу в таборах, проаналізувати зовнішні та внутрішні чинники

становлення організованого студентства в Польщі та спроектувати основні тенденції, форми та напрямки діяльності українських молодіжних організацій протягом міжвоєнного періоду у Європі. Також у статті розкриваються на основі системного аналізу процеси переходу військових, інтернованих в таборах до категорії студентів та досліджені методи якісного та кількісного даної зміни станів від військового до цивільного та фактори, що на цю зміну впливали.

Дискусія, розкриття теми. Варто звернути увагу ще на дві важливі речі: територіальне походження членів молодіжних організацій та їх вікові «межі». Оскільки мова йде про Армію УНР, то серед інтернованих переважна більшість становила вихідці із Наддніпрянської України. А щодо вікових меж, то вони є досить відносні, особливо, коли говорити про молодь. Найчисельнішу групу серед такої молоді склали люди 20-30 років. Це були ті, хто або уже закінчив навчання в університеті чи іншому вищому навчальному закладі, або ж не мав вищої освіти, чи змушений був перервати навчання. Інші дві менш численні групи становили представники з одного боку наймолодшої вікової категорії від 16 до 20 років, а з іншого 30-35 років. Щодо останньої групи, то вона була найменшою.

Крім того, необхідно наголосити, що хронологічні рамки даного дослідження становлять першу половину 1920-х років. А точніше, від листопада 1920 р. – коли Армія УНР перейшовши кордон із Польщею, була інтернована в таборах як армія союзної держави у війні з більшовиками (польсько-радянська війна 1920 р.). І сягають практично до 1925 р., а точніше, до ліквідації таборів з інтернованими українськими військами на польській території (1924 р.).

Українська молодь в Польщі була представлена як колишніми військовими Армії Української Народної Республіки, інтернованими

в таборах, так чисто академічною частиною (випускники середніх шкіл та гімназій, студенти, молоді науковці), тобто тими, хто не брав участь ні в Першій світовій війні, ні в національно-визвольних змаганнях 1917-1921 рр. В першій половині 1920-х років переважну більшість серед молоді становили колишні військові, проте, вже наприкінці 1920-х років на початку 1930-х років основну масу молодих емігрантів представляли люди, не задіяні у військових та революційних подіях першої чверті ХХ століття, які були вимушені залишити Батьківщину з огляду на політичні умови та позбавлені можливості здобувати вищу освіту вдома¹³.

Передумовами для переходу Армії, уряду УНР та цивільних громадян на терени Польщі були по-перше Варшавська угода, підписана в квітні 1920 р. між урядами С. Петлюри і Ю. Пілсудського та в подальшому події польсько-радянської війни. Відповідно до Варшавської угоди Польща та УНР виступали союзниками у війні з більшовицькою Росією. Але після вдалого просування по території України протягом весни 1920 р., з червня розпочався контрнаступ більшовицьких військ. Польська армія відступала як на території України, так і в Білорусі. Єдиним формуванням, що продовжувало чинити опір більшовицьким військам на території Правобережної України влітку-восени 1920 р. – була Армія УНР.

Така ситуація не могла тривати довго, в результаті Польща та Росія пішли на переговори. Після підписання 12 жовтня 1920 р. в Ризі прелімінарних (попередніх) домовленостей між Польщею і більшовицькою Росією, обидві країни взяли на себе зобов'язання припинити військові дії. Фактично це означало денонсацію квітневої

¹³ О. Гуменюк, *Джерела формування та характерні особливості української студентської міжвоєнної еміграції в Польщі*. „Вісник Центрального державного архіву зарубіжної україніки”, К. 2013, вип. 2, с. 88–90.

угоди Речі Посполитої з Української Народної Республікою, залишивши останню сам-на-сам з радянською Росією. Загальне несприятливе стратегічне становище українських військ (як і брак набоїв та військового спорядження), вкрай ускладнювали опір Армії УНР більшовицьким військам. Більше того, під тиском сейму Начальна Команда Війська Польського наказала до 2 листопада 1920 р. залишити польську територію всім непольським збройним формуванням. Водночас командуванню цих відділів було повідомлено, що у випадку повернення підлеглих їм військ на територію Польщі зі зброєю в руках, всі вони будуть роззброєні та інтерновані у спеціальних таборах¹⁴.

Протягом листопада 1920 р. Армія УНР вела жорстокі бої на території України, стримуючи тиск більшовицьких частин. Та все ж, 21 листопада 1920 р. вона відступила на польську територію, після чого її відділи були роззброєні та інтерновані у таборах: Александров-Куявський, Вадовиці, Петроків, Пикуличі, Ланцут і Каліш. У грудні 1921 р. всі інтерновані українські війська були зосереджені у трьох таборах: Каліш, Щипіорно і Стрілково. Врешті-решт, влітку 1924 р. всі табори полонених та інтернованих українців в Польщі були ліквідовані, а їх мешканці перейшли на цивільний стан, набувши статусу політичних емігрантів¹⁵.

Військові Армії УНР, інтернованої в польських таборах, стали важливим підґрунтям для молодіжних (студентських, пластових, учнівських) організацій як в Польщі, так і в інших країнах Європи. Так, уже взимку 1920–1921 рр. в таборах для інтернованих повстають українські студентські громади¹⁶. Наприкінці 1921 р. кількість членів

¹⁴ Карпус З., Срібняк І. *Полонені та інтерновані вояки українці у таборах Польщі (1919 – 1920 рр.)*, Київ-Торунь 2001, с. 20.

¹⁵ *Ibidem*, с. 21.

¹⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 399, оп. 1, спр. 89, арк. 9.

українських студентських громад у польських таборах становила понад 1 тис. чоловік¹⁷.

Завдяки організації студентських громад та добре налагодженій культурно-освітній роботі, молоді люди – колишні військові, в таборах отримали змогу закінчити середню освіту і вступити до вищих навчальних закладів або продовжити навчання, перерване війною і революційними подіями.

Важливим фактором для реалізації плану по переведенню колишніх військових до цивільного стану та забезпеченню їх належного рівня знань, а також з метою сприяння розвитку культури була розроблена культурно-освітня програма. Вона містила цілу низку заходів, які передбачали не тільки заснування гуртків, художніх товариств тощо, а й систематичне проведення освітньої роботи, що полягала у діяльності шкіл різного рівня, гімназій, курсів та, навіть, університету.

Так, зокрема, під час Ланцутського з'їзду представників Культурно-просвітніх організацій в Армії у квітні 1921 р. було підняте питання про необхідність організації в таборах різного типу шкіл. Такі школи дозволили б козакам і старшинам підвищити свій рівень знань, а й також отримати свідоцтва про освіту, які б надавали можливість вступати до вищих навчальних закладів¹⁸. В таборах утворювались різного роду курси на основі шкільних програм. Курси обслуговувались педагогічними силами даного табору. В свою чергу Міністерство освіти УНР надавало допомогу у вигляді програм, педагогічних рекомендацій, а також організаційно. Навчання на курсах проходило по т.зв. «репетиційній системі», яка надавала більше можливостей для індивідуального навчання учнів та сприяла залученню до навчальної

¹⁷ О. Гуменюк *Шлях емігранта: від воїна до студента*. „Наше слово” 14 лютого 2016 р, № 7, Варшава, с. 9.

¹⁸ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej – CAW), I.380.1.59, k. 21.

роботи більшої кількості осіб¹⁹. І таким чином утворилась реальна можливість для військових, що змушені були перервати навчання – не тільки його продовжити і отримати відповідний сертифікат, але і вступити до вищих навчальних закладів.

Протягом перших років інтерновані сподівались на швидке повернення на Батьківщину, де б знову змогли долучитись до боротьби за її незалежність, тому в таборах було налагоджене регулярне військове навчання. Важливо було не дати занепасти бойовому духу військових в умовах інтернування, тому для цього в таборах проводилась культурно-просвітницька робота, за допомогою якої підтримувались та поширювались національно-патріотичні ідеї.

А підтримувати бойовий дух та забезпечувати навчання в таборових умовах було важко. Проілюструвати це твердження можна на прикладі Товариства допомоги українській шкільній молоді. Так, в Калішському таборі було засноване і діяло на початку 1920-х років Товариство допомоги українській шкільній молоді в таборах інтернованих в Польщі. В статуті Товариства зазначалось²⁰:

1. Товариство має на меті:

- поліпшення матеріального становища шкільної молоді і лекторського персоналу всіх існуючих в таборах українських шкіл, курсів, дитячих садків і інших освітніх установ;
- захист їх правового становища.

2. Для здійснення зазначеної мети, Товариство може:

- улаштовувати курси, лекції, вистави, конкурси, екскурсії, видавати книжки, газети, журнали, листівки;

¹⁹ САУ, І.380.1.59, к. 21.

²⁰ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 2467, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

- відчиняти кооперативи, майстерні і інші підприємства, організація яких може поліпшити матеріальне положення шкільної молоді та лекторів...

- позичати гроші, набувати майно, приймати пожертви...

Товариство допомоги українській шкільній молоді в таборах інтернованих в Польщі отримувало матеріальні кошти від Фонду ім. Б.Грінченка, а також зверталось до різних приватних осіб та організацій²¹. Не дивлячись на всі старання його членів, все ж не вистачало засобів для проведення повноцінної допомогової акції студентам в таборах. Товариство постійно зверталось до різних організацій з проханням про допомогу. Можна навести одне з таких звернень: «Останнє благання! Про те, що лише освіта дає справжнє поліпшення долі народної, а відтак уздоровлює життя окремих одиниць, про це всі знають. Але не зважаючи на таку очевидну істину, українська шкільна молодь, що опинилась за дротами таборів інтернування в Польщі, тієї освіти не може здобути. Ті злиденні засоби, на які спромагається задротяне суспільство, щоб утримувати одну таборову гімназію (понад 100 штук учнів і біля 15 душ лекторів), в жодному разі не може вистарчити на допровадження її до нормального кінця (випускних екзаменів).

Як учителі так і учні, в більшості випадків, не мають самого необхідного: взуття, одягу, підручників. Живуть ці люди в більших злиднях, а ніж решта інтернованих, бо ні вчитель, ні учень не можуть мати й не мають якої б то не було платної праці. Праця тих і других була і є до краю напружена. Кожен таборовий учитель дає, а учень слухає щодня мінімум 6-7 лекцій. Щоб допомогти їм успішно закінчити ту працю в таборах інтернації в Польщі, заснувалась зовсім аполітична

²¹ ЦДАВО України, ф. 2467, оп. 1, спр. 5, арк. 52.

суто громадська організація (Товариство допомоги українській шкільній молоді в таборах інтернації в Польщі), яка має на меті збирати матеріальні засоби й доцільно їх розподіляти між учнями і учителями в таборах»²².

Та не дивлячись на несприятливі обставини в матеріальному плані та важкі умови життя в таборах для інтернованих, культурно-освітня робота проводилась на досить високому рівні. Інтерновані залишилися практично без матеріальної підтримки з боку влади УНР, тому освітню і культурну сфери розвивали власними силами. У кожному таборі були організовані секції: загальна, видавнича, історична, артистична, наукова, бібліотечна і спортивна. Навчання проходило на різних рівнях: початковому, гімназійному, вищому. Організовано курси іноземних мов: англійської, німецької, французької і есперанто. Гімназії були засновані та діяли в таборах в Ланцуті, Каліші, Щипіорно, Стрілково²³.

Найперше були утворені в таборах школи для неграмотних та з низьким рівнем грамотності, допомогу в їх заснуванні надавало Товариство американської християнської молоді (YMCA). Крім того, започатковано лекції з історії і географії України, а для офіцерів вивчення іноземних мов і заняття з військової дисципліни. Такі форми діяльності були характерними для всіх таборів інтернування військових Армії УНР, найактивніше вони проводились в таборах у Пікулицях, Александрові-Куявському і Ланцуті²⁴.

Зрозуміло, що велика увага приділялась фаховій підготовці й удосконаленню воєнних знань козаків, старшин і генералів.

²² ЦДАВО України, ф. 2467, оп. 1, спр. 1, арк. 22.

²³ K. Paszkiewicz, *Szkolnictwo i oświata wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920 – 1924*, „Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa” 1997, pod red. Z. Karpusa, W. Rezmera, E. Wiszki, Toruń, s. 330.

²⁴ Z. Karpus, *Pobyty żołnierzy Ukraińskiej Republiki Ludowej w obozach internowania w Polsce w latach 1920 – 1924*, „Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność” 1996, Toruń, s. 458-459.

Вишкільну роботу продовжували Спільна Юнацька школа підготовки старшин в таборі у Ланцуті²⁵, дивізійні школи підстаршин, Академічні курси Генерального штабу²⁶. Найвищим здобутком все ж в освітній сфері можна назвати заснування Українського Народного Університету в червні 1921 р. в таборі в Ланцуті²⁷. На середину 1921 р. культурно-освітня робота в таборах набуває першочергової ваги. Крім того, увага приділялась і спортивному навчанням. Передбачалось перейменування частини шкіл і курсів на школи українознавства²⁸.

Один з основних результатів добре організованої культурно-освітньої діяльності інтернованих Армії УНР полягав у перетворенні частини військових емігрантів на студентів. Завдяки планомірним і злагодженим заходам в освітній сфері в таборах вдалось створити підґрунтя для переходу військових до цивільного стану, покращити їх загальний освітній рівень, організувати умови вступу до вищих навчальних закладів.

Від самого початку інтернування Армії УНР в польських таборах, в середовищі військових наголошувалось на основному завданні, що стояло на той час перед студентами: «Вчитись! Наука – то найбільша зброя в руках українського студентства»²⁹. Молодь, яка прагнула здобути вищу освіту становила суттєву частку з-поміж таборового громадянства. Таким чином, паралельно з культурно-освітньою роботою в таборах, засновувались студентські громади. Основною метою їх діяльності була справа допомоги колишнім військовим, які прагнули здобути вищу освіту на теренах європейських країн.

²⁵ САУ, I. 380.2.19, к. 22.

²⁶ З. Кисіль, *Українське воєнно-історичне товариство (1920–1939)*, „Український історичний журнал” 2001, № 2, с.102.

²⁷ САУ, I. 380.1.59, к. 32.

²⁸ САУ, I. 380.1.50, к. 107.

²⁹ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 107.

Так, протягом зими 1920-1921 рр. в таборах для інтернованих військових Армії УНР постають українські студентські громади. Наприклад, за даними на липень 1921 р. в таборі в Ланцуті (одному з найбільших осередків інтернованої Армії УНР на території Польщі) студентська громада становила 56 членів, 45 з яких виявили бажання продовжувати навчання і мали для цього відповідні документи. Громада через Союз українських студентів-емігрантів у Польщі вживала заходи щодо влаштування цих студентів на навчання до вищих навчальних закладів Варшави, Кракова, Познані³⁰. Або, зокрема, в таборі в Стрілково в 1921 р. була заснована та діяла Українська студентська громада, мета якої полягала у «вихованні наукових кадрів української інтелігенції, що перебуває в таборі, а також організації каси взаємодопомоги студентам»³¹. Форми діяльності передбачали: лекції, реферати, дискусії, видання часописів і брошур, виставки, концерти, вечірки тощо³².

Освітні товариства, студентські громади, спортивно-патріотичні гуртки в таборах інтернування стали основою для молодіжних (головним чином студентських) організацій не тільки Польщі, але й інших європейських країн, де протягом міжвоєнного двадцятиліття перебували наші емігранти. Головне ж завдання «таборових» студентських громад на початку 1920-х років полягало у всебічній допомозі бажаючим вступити до вищих навчальних закладів, підвищення освітнього рівня своїх членів. Так, наприклад, на початку 1921 р. було засновано Об'єднання українських емігрантських організацій в Каліші та його околицях, яке займалось справами

³⁰ Центральний державний архів зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ), ф. 15, оп. 1, спр. 71, арк. 96.

³¹ ЦДАВО України, ф. 3524, оп. 1, спр. 3, арк. 2.

³² О. Вішка, *Українська студентська громада в Варшаві (1921–1939)*, „Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze” 2002, pod red. S. Kozaka, Z. 13–14, Warszawa, s. 172.

влаштування подальшої долі українських військових Армії УНР після ліквідації таборів для інтернованих в Польщі, опікувалось справою переведення до Чехословаччини учнів Калішської гімназії з метою їх подальшого навчання. Також Об'єднання виступало з клопотанням перед Радою професорів Української господарської академії в Подєбрадах (ЧСР) про прийняття до складу студентів Академії колишніх слухачів військових академічних курсів в Калішському таборі та їх матеріального забезпечення для переїзду на навчання з табору³³. Заради виконання цієї місії студентські громади активно співпрацювали як з українськими урядовими органами на еміграції, так і з польською владою³⁴.

Звісно, без урядової підтримки не можливо було розгорнути широкомасштабну діяльність саме студентських громад у таборах, але і самоорганізація відіграла велике значення для налагодження молодіжного життя за кордоном. І якраз таборів студентські громади дали найвідчутніший поштовх в цій справі.

Організаційне становлення українського молодіжного руху в Польщі відбувалось на початку 1920-х років. Важливими кроками в цьому напрямі стали з'їзди представників студентських громад у 1921-1922 рр. (всього проведено п'ять з'їздів). Саме тоді були розроблені та затверджені механізми вступу всіх бажаючих інтернованих військових до вищих навчальних закладів. І якраз студентські громади в таборах стали підґрунтям українського студентського руху не тільки у Польщі, а й усієї міжвоєнної Європи.

Отже, з метою вироблення основних положень академічної праці в Польщі, її форм та методів, а також заснування керуючого

³³ ЦДАЗУ ф. 15, оп. 2, спр. 28, арк. 4.

³⁴ O. Gumeniuk, Kulturalno-oświatowa działalność w obozach internowanych w Polsce w kontekście ukraińskiej studenckiej emigracji, *Historia i Polityka*, 2014, 11, s. 122-123.

представницького органу – 20-23 червня 1921 р. у Варшаві відбувся з'їзд представників всіх студентських громад. На ньому засновано Союз українських студентських громад у Польщі і вибрано Головну Управу Союзу³⁵. Одне з основних завдань першого з'їзду представників студентських громад полягало в якнайшвидшій перекваліфікації колишніх військових, що бажали здобувати вищу освіту та сприянні звільненню їх з інтернування. Головний напрям роботи передбачав прийняття до складу студентських громад якомога більшої кількості членів, подальшу їх перекваліфікацію і надання необхідних документів (найчастіше сертифікатів про освіту) тим, хто їх з різних причин не мав. Важливе місце посідала популяризація ідеї необхідності для студентства продовження освіти в табірному середовищі. В цьому особливо необхідно було переконувати деяке старшинство і командний склад, які деякою мірою ще сподівалися на повстання і повернення на Україну, а тому весь студентський рух в перші роки інтернування трактувався як легальне дезертирство, що призводить до розвалу армії і української справи взагалі³⁶.

Вище наведені завдання першого З'їзду були в більшості своїй виконані. І тому наприкінці серпня 1921 р. у Варшаві скликаний другий з'їзд представників студентських громад. На ньому обрано новий склад Головної Управи і доручено їй більш рішуче усувати перешкоди на шляху вступу студентства до вищих навчальних закладів. Так, зокрема, Головна Управа, за дорученням представників з'їзду, домоглась скасування наказу Військового Міністерства УНР про заборону відпусток військовим для продовження освіти³⁷.

³⁵ ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 110.

³⁶ *Ibidem*, арк. 120.

³⁷ *Ibidem*.

Потрібно відзначити, що в подальшому Урядом УНР в Польщі створювались досить сприятливі умови для переходу військових до лав студентів. Так, за даними Української ліквідаційної комісії на 1922 р. в таборах інтернування українців, знаходилось приблизно 450 чоловік, що прагнули навчатись у вищих учбових закладах Польщі³⁸. Умови для викреслення польською владою із списку інтернованих були наступними:

- коли студент буде зарахований до однієї із вищих шкіл Польщі;
- коли студент виїде за межі Польщі.

Такі заходи ставали можливими на підставі звернення Української ліквідаційної комісії до польських органів влади. Молодим людям з таборів інтернування надавались відпустки (до 22 місяців) для вступу до вищих навчальних закладів. Такі відпустки могли продовжити, якщо людина не встигла вступити до вищої школи або виїхати за кордон. Відпустка скасовувалась, якщо студент не зміг або не захотів вступити до вищого начального закладу в зазначений термін. В такому разі, він повертався на положення інтернування³⁹. Щоб позитивно вирішити питання про надання відпусток для навчання студентам-військовим, інтернованим в таборах, доводилось звертатись до Міністерства закордонних справ, Міністерства внутрішніх справ і Міністерства освіти⁴⁰.

Під час відпусток передбачалась виплата матеріальної допомоги тим студентам-військовим, які прагнули вступити до вищих навчальних закладів. Але часом тут виникали складнощі. Сума для студентів-військових, що звільнялись у відпустку для закінчення освіти

³⁸ЦДАВО України, ф. 3570, оп. 1, спр. 14, арк. 9.

³⁹*Ibidem*, арк. 13.

⁴⁰*Ibidem*, арк. 214.

передбачалась в розмірі 25000, 20000, 15000 марок польських (далі – м. п.)⁴¹ (загальна сума на час відпустки для вступу до вищого навчального закладу). Так, за іншими даними, на 1922 р. військових студентів Армії УНР нараховувалось 360 чоловік, до Уряду УНР надійшло прохання про щомісячні виплати для таких студентів у розмірі 8 тис. м. п., аби вони мали змогу вступити до вищих навчальних закладів⁴². З огляду на обмеженість фондів, Уряд УНР не завжди міг повною мірою задовольнити всі звернення та надати кошти всім бажаючим на час їх вступу до вищих навчальних закладів. Зокрема, до Уряду УНР звертались з наступними проханнями про допомогу:

- щоб студентам військовим при звільненні їх у відпустку для вступу до вищих навчальних закладів виплачувались грошові заборгованості по їх військовій службі в польській валюті;
- щоб студентам військовим при звільненні їх у відпустку було виплачено одноразову допомогу відповідну до виплати цивільним урядовцям по закону про ліквідацію, на придбання цивільного одягу, взуття;
- аби виплати студентам військовим при наданні їм відпустки, здійснювались відповідно до потреб своєчасного проведення акції зарахування до вищих навчальних закладів⁴³.

Більшість студентів, з середовища колишніх військових, не мали при собі оригіналів документів про освіту. А це в свою чергу могло ускладнити їм вступ до вищих навчальних закладів Польщі. Тому Міністерство освіти УНР збирало відомості щодо освітнього рівня

⁴¹ЦДАВО України, ф. 3570, оп. 1, спр. 13, арк. 114.

⁴²*Ibidem*, арк. 166.

⁴³*Ibidem*, арк. 59.

кожного студента і на підставі цих даних і документів видавало сертифікати. В сертифікатах містилась інформація про середню школу, яку закінчила особа, або вищу школу, в якій числилась студентом, але не зазначались оцінки за екзамени. Таким чином, ті українські студенти, які не мали оригіналу матури (сертифікат про середню освіту), позбавлялись можливості вступу, наприклад, до Вищої торгівельної школи у Варшаві, де був конкурс атестатів, а особливо в тому випадку, коли туди намагались вступити іноземці не маючи з собою оригіналів сертифікатів про середню освіту⁴⁴.

Інтерновані переважно вступали до вищих шкіл Кракова і Варшави, оскільки для вступу до університетів Львова, Познані, Любліна та Вільно необхідно було мати свідоцтва про народження й освіту, а також карту «азилію». Перших двох документів вони здебільшого не мали, а останні видавались дипломатичною місією УНР у Польщі, а з 1921 р. польською владою⁴⁵.

Ухвали другого з'їзду засвідчили, що студентська акція стояла на цілком реальному ґрунті, а студенти становили значну частку з-поміж усіх емігрантів. Після з'їзду розпочалась активна фаза т. зв. «вписової» акції, тобто подачі документів для вступу до вищих навчальних закладів.

У грудні 1921 р. у Варшаві був скликаний третій з'їзд представників студентських громад. На якому найбільше уваги присвятили вступу колишніх військових до вищих навчальних закладів, відповідно, констатували зменшення кількості членів студентських громад в таборах та їх зростання в академічних товариствах. Встановлено, що

⁴⁴ ЦДАВО України, ф. 3570, оп. 1, спр. 32, арк. 204.

⁴⁵ О. Дуднік *Український студентський рух у міжвоєнній Польщі та за її межами в контексті польсько-українських взаємовідносин*, „Над Дніпром і Віслою. Україна і Польща в європейському вимірі – минуле і сучасність” 2002, Торунь-Київ, № 1, с. 208.

не існувало практично жодних причин, які вимагали б подальшого перебування в таборах студентів і тільки через свою інертність та відсутність належних матеріальних засобів відтягують від'їзд з таборів. З'їзд знову закликав студентів повернутися якнайшвидше до безпосередньої академічної праці. В разі існування виключних умов, які змушували б деяких із товаришів залишатися в таборах, з'їзд доручав Головній Управі піти їм на допомогу шляхом створення відповідних умов для можливості проведення академічної праці на місцях, а саме: заснування бібліотек, забезпечення підручниками тощо⁴⁶.

Представники студентських громад на третьому з'їзді відзначили успіхи в загально-організаційній роботі Головної Управи і постановили, щоб вона в подальшому перейшла від праці локального характеру, передавши її місцевим громадам, а всю увагу звернула на властиві Головній Управі регулятивні завдання у всіх сферах життя Союзу⁴⁷.

На з'їзді були визначені пріоритети діяльності, які полягали в підготовці майбутніх висококваліфікованих, відданих своєму народу працівників, підґрунтям для чого мала стати культурно-національна робота. Досягнути цієї мети, на думку делегатів з'їзду, можна шляхом ведення академічної праці й активної організаційної та національно-культурної діяльності в позаполітичних об'єднаннях.

Вирішальне значення мали два останніх з'їзди. Так, на четвертому з'їзді (29 квітня – 5 травня 1922 р.) делегати постановили: таборіві громади, як організації перехідного типу мали вже достатньо часу, щоб забезпечити переїзд усіх своїх членів до академічних центрів. Ухвалено рішення, що до наступного академічного року вони підлягають

⁴⁶ ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 125.

⁴⁷ *Ibidem*, арк. 127.

цілковитій ліквідації шляхом переходу їх членів до безпосередньої академічної праці⁴⁸.

На початку 1922 р. щораз більшого впливу набувають українські студентські громади Варшави і Кракова, які уже пройшли стадію організаційного становлення. Учасники з'їзду постановили, що подальша діяльність цих громад повинна зазнати якісних змін, а саме: перейти від т.зв. «етапового» характеру, місця тимчасового перебування для студентів, що виїжджають до інших країн, до забезпечення повноцінного функціонування всіх сфер організації на принципах академізму⁴⁹.

Четвертий з'їзд представників студентських громад проходив з 29 квітня по 5 травня 1922 р. Питання, що виносились на обговорення в рамках з'їзду, торкались всіх сфер української студентської еміграції. На початку 1920-х років спостерігався масовий виїзд українських студентів з Польщі до інших країн Європи, головним чином до Чехословаччини та частково Німеччини. На той час Польща ще сприймалась як «перевалочна база» для студентства на шляху до інших європейських країн, де склались більш сприятливі умови для проживання та навчання (протягом міжвоєнного періоду Чехословаччина стала такою країною для тисяч українських емігрантів). Як зазначив на з'їзді голова Союзу – Т. Олесіюк: «студенти легальними і нелегальними способами покидали Польщу. Тому першочергово постало завдання перед учасниками з'їзду сприяти студентам у їх прагненні виїхати до інших країн»⁵⁰. Справа виїзду українців до інших європейських країн для здобуття вищої освіти розглядалась ще на третьому з'їзді. Так, наприкінці 1921 р. від чехословацької влади

⁴⁸ ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 136.

⁴⁹ *Ibidem*, арк. 137.

⁵⁰ *Ibidem*, арк. 133.

вдалось отримати згоду щодо виділення віз всім бажаючим переїхати на навчання до Чехословаччини, а в свою чергу, німецький уряд надав 20 віз для українців. Але вже на початку року 1922 р. у зв'язку із станом матеріального забезпечення студентства в цих країнах (через великий вплив емігрантів та обмеженості фондів виникали складності в налагодженні своєчасної матеріальної допомоги), а можливо і з причин, викликаних подіями у внутрішньому житті українських студентських організацій в Чехословаччині і Німеччині (боротьба за вплив в студентському середовищі між різними групами емігрантів, в основному між галичанами та наддніпрянцями), уряди цих країн відмовились так легко надавати візи. Тільки на початку квітня 1922 р. Головній Управі Союзу вдалося здобути всього 14 віз на виїзд до ЧСР. Це все призвело до ще більшого загострення ситуації в середовищі українських студентів-емігрантів Польщі, яке і вилилось на четвертому з'їзді⁵¹.

Щодо питань внутрішньо-організаційних, то з'їзд наголосив на кристалізації студентського руху як в академічних, так і в таборових громадах, шляхом успішно проведеної загальної перекваліфікації всіх членів громад за академічним принципом. Констатуючи далі, що таборові громади, як організації перехідного типу мали уже достатньо часу, аби забезпечити переїзд всіх своїх членів до академічних центрів, з'їзд постановив, що до наступного академічного року ці організації підлягають цілковитій ліквідації шляхом переходу їх членів до безпосередньої академічної роботи⁵².

Потрібно наголосити, що вже на початок 1922 р. все більшого впливу набувають українські академічні громади Варшави та Кракова,

⁵¹ ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 134.

⁵² *Ibidem*, арк. 136.

які пройшли внутрішньо-організаційну стадію. Учасники з'їзду постановили, що подальша діяльність громад в Варшаві та Кракові повинна зазнати якісних змін, а саме: перейти від т. зв. «етапового» характеру, місця тимчасового перебування для студентів, що виїжджають до інших країн, до забезпечення повноцінного функціонування всіх сфер організації на принципах академізму, зокрема, проводячи інтенсивну культурно-освітню діяльність.

Також на з'їзді розглядалось питання щодо сприяння всім бажаючим (в основному українським військовим інтернованим в таборах) в здобутті середньої освіти в Польщі чи за кордоном. Вирішено, що до Союзу українських студентів-емігрантів Польщі таких осіб потрібно приймати на правах членів-співробітників з тим, що вони створять окрему секцію т. зв. «середньошкільників»⁵³.

Одним з найважливіших з'їздів представників українських студентських громад можна сміливо вважати п'ятий (проведений у Варшаві в жовтні 1922 р.), на якому був підведений підсумок роботи перших років на еміграції та визначені пріоритети розвитку на майбутнє, а також окреслені завдання студентів на еміграції. На ньому управі Української студентської громади в Варшаві були офіційно передані функції головної краєвої організації, по суті вона на той час вже виконувала функції керуючої організації Союзу українських студентів-емігрантів у Польщі, координуючи основні напрями діяльності української академічної молоді⁵⁴.

Підсумовуючи значення з'їздів представників студентських громад, потрібно сказати, що наприкінці 1922 р. українські студенти-емігранти заявили про себе як про чинник, з яким варто рахуватись як польській

⁵³ ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 137.

⁵⁴ ЦДАВО України, ф. 3570, оп. 1, спр. 6, арк. 22.

владі, так і всьому українському громадянству. Варто ще відзначити, що перші два з'їзди відбувались без дозволу на їх проведення з боку польської влади. В той час як третій і подальші з'їзди проходили на легальних підставах⁵⁵. Крім того, протягом останніх двох з'їздів було узгоджено статут та визначено форми і методи діяльності Союзу українських студентів-емігрантів у Польщі.

Окрім студентських громад, в таборах набуває поширення спортивно-патріотичний рух, який проявився у пластових (скаутських) організаціях. Перш ніж характеризувати пластові організації в таборах, потрібно з'ясувати, про що власне йде мова. Пласт – організація української молоді для всебічного патріотичного самовиховання, в якій відповідно до виховних методик міжнародного скаутського руху, поєднаними з українськими національними традиціями й цілями, виховуються діти й молодь. Хоча Пласт і становив, так би мовити, відгалуження скаутського руху з подібним структурним наповненням та формами діяльності, проте, все ж, в ідеологічному плані переважав український вплив. Саме виховання пластунів у дусі патріотизму відіграло важливу роль в справі збереження та представлення в середовищі іноземної громадськості здобутків української культури, історії, традицій в міжвоєнній Європі. Пластун виховувався не тільки в патріотичному дусі (хоча ця сторона відігравала одну з найважливіших ролей), а й в плані всебічно розвиненої особистості як, духовно, так і фізично.

Отже, в таборі в Щипіорно була заснована Школа українських пластунів. Крім викладання обов'язкових предметів (праці в майстернях і на городі, природознавства) окрема увага приділялась фізичному вихованню. Почавши з військових спортивних вправ у школі, пластуни

⁵⁵ ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 140.

перейшли до т. зв. «американського спорту», для чого приїхав спеціальний інструктор, а спортивне приладдя надіслала добродійна місія – YMCA (Товариство Американської Християнської Молоді), вона ж розробила спеціальну спортивну програму, до якої входили: гімнастика, масові ігри, складні ігри (волейбол, баскетбол, бейсбол, футбол), бокс, легка атлетика та ін. Через два місяці після початку занять пластуни школи успішно змагалися з учнями польських шкіл⁵⁶. В подальшому пластуни із таборів у Польщі долучились до українського пластового руху, який набув особливого поширення у міжвоєнний період в Чехословаччині.

Висновки та результати. Організаційне становлення українського молодіжного руху відбувалось в рамках культурно-освітньої роботи в таборах інтернованої Армії УНР в Польщі. Протягом всього періоду інтернування (жо кінця 1924 р.) в усіх таборах були створені та діяли культурно-освітні організації, курси підвищення освітнього рівня та військової кваліфікації, нарешті, студентські громади. Молодь, віковий діапазон якої коливався від 18 до 35 років, уже перебуваючи за кордоном, отримала змогу вийти на цивільний стан та за сприяння студентських громад в таборах і урядової допомоги, в основному від екзильного Уряду УНР, вступити до вищих навчальних закладів як в Польщі, так і в інших країнах Європи. Для такого переходу від військового до студента проводилась спеціальна процедура підвищення освітнього рівня всіх бажаючих в таборах на спеціальних курсах, вироблення спеціальних освітніх сертифікатів та надання матеріальної, юридичної та інформаційної допомоги від українського та іноземних (головним чином польського) урядів. Не останню роль тут відігравав фактор самоорганізації та становлення характерних особливостей

⁵⁶ С. Пап-Пугач, *Пластовий альманах*, Рим 1976, с. 110.

студентських та інших молодіжних організацій в Польщі на початку 1920-х років та їх подальший взаємозв'язок на рівні інших європейських країн перебування емігрантів.

Як бачимо, основне завдання молодіжних (головним чином – студентських) організацій в таборах інтернованої Армії УНР в Польщі полягало в організації освітньої та культурної роботи, всебічна допомога своїм членам, які бажали якнайшвидше покінчити із військовим життям та, зокрема, вступити до вищих навчальних закладів як в Польщі, так і інших європейських країнах. З цією метою в таборах практично з самого початку інтернування була налагоджена культурно-освітня робота. Проте варто відзначити, що ті форми організації та види діяльності, які були закладені в період інтернування в таборах стали в більшості своїй визначальними і для українських молодіжних товариств на еміграції.

Тема культурно-освітньої діяльності та організаційного становлення студентського руху в контексті молодіжних організацій в таборах інтернування Армії УНР потребує подальшого дослідження. Оскільки всебічне розкриття даного питання дозволить прослідкувати характерні особливості становлення молодіжного руху в першій половині 1920-х років в Європі та його вплив на форми та напрями роботи українських еміграційних угруповань всього міжвоєнного періоду. Крім того, за даною схемою можна проаналізувати характерні особливості діяльності молодіжних організацій в таборах інтернованої Української Галицької Армії в Чехословаччині, а також з'ясувати спільні та відмінні риси даного виду роботи у таборах інтернованих та військовополонених українців в країнах Європи в першій половині 1920-х років.

Literatura / Література / References

- Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), I. 380.1.50, k. 107.
- Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), I. 380.1.59, k. 32.
- Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), I.380.1.59, k. 21.
- Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), I. 380.2.19, k. 22.
- Gumieniuk, O. (2014). Kulturalno-oświatowa działalność w obozach internowanych w Polsce w kontekście ukraińskiej studenckiej emigracji. *Historia i Polityka*, 11, 117-124.
- Karpus, Z. (1996). Pobyt żołnierzy Ukraińskiej Republiki Ludowej w obozach internowania w Polsce w latach 1920-1924. *Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność* (s. 455-464). Toruń.
- Karpus, Z. (1996). Pobyt żołnierzy Ukraińskiej Republiki Ludowej w obozach internowania w Polsce w latach 1920-1924. *Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność* (s. 458-459), Toruń.
- Kolańczuk, A. (1997). Żołnierze Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej internowani w Polsce (1920-1924). *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa* (s. 273-307). Toruń.
- Kolańczuk, A. (2009). Ukraińscy generałowie w Polsce. Emigranci polityczni w latach 1920-1939. Przemysł.
- Paszkiwicz, K. (1997). Szkolnictwo i oświata wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920-1924. *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa* (s. 329-334), Toruń.
- Paszkiwicz, K. (1997). Szkolnictwo i oświata wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920-1924. *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, red. Z. Karpusa, W. Rezmera, E. Wiszki, Toruń.
- Вішка, О. (2002). Українська студентська громада в Варшаві (1921-1939). *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*, pod red. S. Kozaka, z. 13-14, Warszawa.
- Гуменюк, О. (14 лютого 2016 р). Шлях емігранта: від воїна до студента. *Наше слово*, № 7, Варшава, с. 9.
- Гуменюк, О. (2013). Джерела формування та характерні особливості української студентської міжвоєнної еміграції в Польщі. *Вісник Центрального державного архіву зарубіжної україніки*(с. 88-90), вип. 2, К.
- Дуднік, О. (2002). Студентство як основна складова української політичної еміграції у 20-ті рр. ХХ ст. *Наук. записки. Вінницького держ. пед. університету ім М.Коцюбинського. Серія: Історія* (с. 103-106), вип. 4, Вінниця.
- Карпус, З., Срібняк, І. (2001). Полонені та інтерновані вояки українці у таборах Польщі (1919-1920 рр.), Київ-Торунь, с. 20.
- Кисіль, З. (2001). Українське воєнно-історичне товариство (1920-1939). *Український історичний журнал*, №2, 100-110;
- Кисіль, З. (2011). Українське воєнно-історичне товариство (1920-1939) // *Український історичний журнал*, № 2, с.102.

- Портнов, А. (2004). Культурне життя української еміграції в міжвоєнній Польщі (1921-1939) в освітленні польської історіографії. Історіографічні та джерелознавчі проблеми історії України (с. 114-119), Дніпропетровськ.
- Портнов, А. (2008). Наука у вигнанні. Науково-освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919-1939), Харків, с. 256.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 2467, оп. 1, спр. 1, арк. 1.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 2467, оп. 1, спр. 1, арк. 22.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 2467, оп. 1, спр. 5, арк. 52.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 3524, оп. 1, спр. 3, арк. 2.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 3570, оп. 1, спр. 6, арк. 22.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 3570, оп. 1, спр. 14, арк. 9.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 3570, оп. 1, спр. 13, арк. 114.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 3570, оп. 1, спр. 13, арк. 166.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 3570, оп. 1, спр. 13, арк. 214.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 3570, оп. 1, спр. 13, арк. 59.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 3570, оп. 1, спр. 14, арк. 13.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України), ф. 3570, оп. 1, спр. 32, арк. 204.
- Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 110.
- Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 120.
- Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 125.
- Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 127.
- Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 133.
- Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 134.

- Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 136.
- Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 137.
- Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 269, оп. 1, спр. 517, арк. 140.
- Центральний державний архів зарубіжної україніки (ЦДАЗУ), ф. 15, оп. 2, спр. 28, арк. 4.
- Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 399, оп. 1, спр. 89, арк. 9.

To cite this chapter:

Humeniuk, O. (2019). Youth organizations in the interned camps Army of Ukrainian National Republic in Poland. In: M. Apollo, M. Krupska-Klimczak (Eds.), *Poland and Ukraine: Problems and prospects* (pp. 371-399). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.

ISBN: 978-83-8084-247-2